

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1300-1839

Ενότητα 8: Κεντρική διοίκηση

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Ανώτατα αξιώματα	5
3.1 Σουλτάνος	5
3.2 Μεγάλος βεζίρης.....	5
4. Αυτοκρατορικό συμβούλιο και κεντρική διοίκηση	6
5. Οι «δούλοι του σουλτάνου».....	8
5.1 Προέλευση των σουλτανικών δούλων.....	8
5.2 Ο θεσμός του ντεβσιρμέ (παιδομάζωμα)	8
5.3 Το σώμα των γενιτσάρων	9
6. Επιλεγμένη βιβλιογραφία	11

1. Στόχοι ενότητας

- Να παρουσιαστούν τα ανώτατα όργανα διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας και να γίνει κατανοητός ο ρόλος τους.
- Να γίνει κατανοητή η σημασία του θεσμού των σουλτανικών δούλων για τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας, αλλά και για την επάνδρωση του στρατιωτικού σώματος των γενιτσάρων.
- Να γίνει κατανοητή η σημασία της εγκατάλειψης του θεσμού του *ντεβσιρμέ* (παιδομάζωμα) για τον κοινωνικό μετασχηματισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Ανώτατα αξιώματα: Ρόλος του σουλτάνου και του μεγάλου βεζίρη και εξέλιξη της θέσης τους στη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας.
- Αυτοκρατορικό συμβούλιο και κεντρική διοίκηση: Συγκρότηση και ρόλος του αυτοκρατορικού συμβουλίου και των κεντρικών υπηρεσιών.
- Οι «δούλοι του σουλτάνου»: Θεσμός των σουλτανικών δούλων, σημασία του για τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας και για την επάνδρωση του στρατιωτικού σώματος των γενιτσάρων, και μετεξέλιξή του.

3. Ανώτατα αξιώματα

3.1 Σουλτάνος

Ο σουλτάνος ήταν ο αρχηγός του κράτους. Αν και θεωρητικά ήταν απόλυτος άρχων (τουλάχιστον από την εποχή του Μεχμέτ Β΄), στην πράξη οι σουλτάνοι έπαψαν να αναμειγνύονται ενεργά στη διακυβέρνηση από τα μέσα του 16ου αι. Τον 17ο αι. η σουλτανική εξουσία περιορίστηκε περαιτέρω, καθώς επικράτησε το δόγμα ότι ο σουλτάνος δεσμεύεται στις αποφάσεις του από τον ισλαμικό νόμο (άρα από τις γνωμοδοτήσεις των ανώτατων δικαστικών λειτουργιών).

Την ίδια εποχή έγιναν συχνό φαινόμενο οι καθαιρέσεις και οι δολοφονίες/εκτελέσεις σουλτάνων στο πλαίσιο εξεγέρσεων (1622: δολοφονία Οσμάν Β΄, πρώτη δολοφονία σουλτάνου). Από τους 17 σουλτάνους που ανέβηκαν στον θρόνο την περίοδο 1603-1807, ένας δολοφονήθηκε, πέντε καθαιρέθηκαν και τρεις καθαιρέθηκαν πρώτα για να δολοφονηθούν λίγο αργότερα.

Ανάλογα με τις συγκυρίες και την προσωπικότητά τους, ορισμένοι σουλτάνοι είχαν πιο ενεργό ανάμειξη στη διακυβέρνηση του κράτους, ενώ άλλοι ήταν απλά ανδρείκελα. Σε κάθε περίπτωση, ο ρόλος του σουλτάνου τον 17ο και 18ο αι. συνίστατο κατά βάση στο:

- να εξασφαλίζει τη συνοχή και τη συνέχεια του κράτους,
- να νομιμοποιεί τις ενέργειες των κυβερνητικών οργάνων,
- να εξισορροπεί τις αντίπαλες φατρίες που συγκρούονταν για τον έλεγχο του κεντρικού κράτους, παρότι συχνά ήταν δέσμιός τους.

3.2 Μεγάλος Βεζίρης

Ο μεγάλος βεζίρης ήταν αρχηγός του στρατού και απόλυτος πληρεξούσιος του σουλτάνου (μπορούσε να αποφασίζει χωρίς να τον συμβουλευτείται), άρα ο επικεφαλής της κυβέρνησης και ισχυρότερος αξιωματούχος του οθωμανικού κράτους. Το αξίωμα ισχυροποιήθηκε ακόμη περισσότερο από το 1656, οπότε ο Μεχμέτ Κιοπρουλού έγινε μεγάλος βεζίρης με δικτατορικές εξουσίες. Αποτέλεσμα της ισχυροποίησης του αξιώματος ήταν:

- η μεταφορά της έδρας της κυβέρνησης στο μέγαρο του μεγάλου βεζίρη,
- η στελέχωση των κυβερνήσεων και των αξιωμάτων με ανθρώπους που ανήκαν στο νοικοκυριό του μεγάλου βεζίρη ή συνδέονταν μαζί του μέσω πελατειακών σχέσεων,
- η ισχυροποίηση των αξιωματούχων που υπάγονταν άμεσα στον (και είχαν διοριστεί από τον) μεγάλο βεζίρη, οι οποίοι από το 1720 παίρνουν το βαθμό του βεζίρη.

4. Αυτοκρατορικό συμβούλιο και κεντρική διοίκηση

Το αυτοκρατορικό συμβούλιο αρχικά είχε έργο την απονομή δικαιοσύνης (ακρόαση παραπόνων). Κάθε υπήκοος είχε δικαίωμα να προσφύγει στο σουλτάνο υποβάλλοντας παράπονα και προωθώντας αιτήματα, ζητώντας να απονεμηθεί δικαιοσύνη και να αποκατασταθούν οι αδικίες που είχε υποστεί. Τέτοιου είδους παράπονα, διαμαρτυρίες και αιτήματα εξετάζονταν από το αυτοκρατορικό συμβούλιο και οδηγούσαν στην έκδοση σχετικών σουλτανικών διαταγών.

Ήδη από τη βασιλεία του Μεχμέτ Β΄ το αυτοκρατορικό συμβούλιο εξελίχθηκε στο κύριο όργανο διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας. Σε αυτό συμμετείχαν:

- ο μεγάλος βεζίρης,
- οι δύο *καζασκέρηδες* (αρχιδικαστές), της Ρούμελης (των ευρωπαϊκών περιοχών) και της Ανατολίας (των ασιατικών περιοχών),
- οι *δεφτερδάρηδες* (επικεφαλής των οικονομικών υπηρεσιών),
- ο *νισαντζής* (επικεφαλής της γραμματείας, «φύλακας» του αυτοκρατορικού μονογράμματος και εγγυητής της νομιμότητας των διαταγμάτων),
- ο *μπεηλέρμπεης* (αρχιστράτηγος) της Ρούμελης,
- ο *καπουδάν πασάς* (αρχιναύαρχος), από το Β΄ μισό του 16ου αι.,
- και σε έκτακτες περιστάσεις:
 - ο *αγάς* (διοικητής) των γενιτσάρων,
 - ο *σεϊχουλισλάμης* (σύμβουλος επί νομικών ζητημάτων, επικεφαλής της ιεραρχίας των δικαστικών και θρησκευτικών λειτουργιών).

Ο σουλτάνος έπαψε να συμμετέχει συστηματικά στις συνεδριάσεις του αυτοκρατορικού συμβουλίου γύρω στα 1475, αλλά μπορούσε να παρακολουθεί αθέατος τα τεκταινόμενα από έναν ειδικό χώρο, τον λεγόμενο «πύργο της δικαιοσύνης». Κατά τους επόμενους αιώνες οι σουλτάνοι συμμετείχαν σπάνια στο αυτοκρατορικό συμβούλιο. Τον 18ο αι. το συμβούλιο συνεδρίαζε πλέον στο μέγαρο του μεγάλου βεζίρη.

Το καθημερινό έργο της διακυβέρνησης διεξαγόταν από τις επιμέρους υπηρεσίες της οθωμανικής γραφειοκρατίας, η οποία σε μεγάλο βαθμό οργανώθηκε τον 16ο αι.

- Η οικονομική υπηρεσία ήταν υπεύθυνη για την παρακολούθηση εσόδων και εξόδων, τη συλλογή και διαχείριση των φορολογικών εσόδων, τη μισθοδοσία κλπ.
- Η γραμματεία ήταν υπεύθυνη για τη σύνταξη των αυτοκρατορικών διαταγμάτων και τη διεκπεραίωση της αλληλογραφίας με τις επαρχιακές αρχές και ξένους ηγεμόνες.

- Το γραφείο του *σεικουλισλάμη* ήταν υπεύθυνο για την έκδοση γνωμοδοτήσεων σε νομικά ζητήματα. Εκεί μπορούσε να απευθυνθεί κάθε οθωμανός υπήκοος.

5. Οι «δούλοι του σουλτάνου»

Η ανάθεση στρατιωτικών και διοικητικών καθηκόντων σε σκλάβους του ηγεμόνα, άρα ανθρώπους απόλυτα εξαρτημένους από αυτόν, αποτελεί παλαιά παράδοση των μουσουλμανικών αυτοκρατοριών. Οθωμανική ιδιοτυπία αποτελεί το γεγονός ότι η συγκρότηση μιας συγκεντρωτικής γραφειοκρατικής αυτοκρατορίας (μέσα 15ου-τέλη 16ου αι.) πέρασε μέσα από την ευρεία στρατολόγηση και εκπαίδευση ανθρώπων σε καθεστώς «σουλτανικών δούλων» (κουλ), οι οποίοι κλήθηκαν να στελεχώσουν:

- τα ανώτερα στρατιωτικά και διοικητικά αξιώματα,
- τα στρατιωτικά σώματα που βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο του σουλτάνου (γενίτσαροι, στρατεύματα της Πύλης).

Οι δούλοι τού όφειλαν πλήρη υποταγή, ενώ ο σουλτάνος είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου επάνω τους.

ΠΡΟΣΟΧΗ: Η στελέχωση του στρατού και της διοίκησης με σουλτανικούς δούλους έπαψε κατ' ουσία στα τέλη του 17ου αι. Η αντιμετώπιση όμως των ανώτερων αξιωματούχων ως ανθρώπων επί των οποίων ο σουλτάνος είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου (και των οποίων την περιουσία μπορούσε να κατασχέσει) συνεχίστηκε και τον 18ο αι.

5.1 Προέλευση των σουλτανικών δούλων

Αν και πολλοί σουλτανικοί δούλοι ήταν αιχμάλωτοι πολέμου ή σκλάβοι αγορασμένοι στα σκλαβοπάζαρα, ο έλεγχος της εξουσίας μέσω της προώθησης σκλάβων στα αξιώματα έγινε εφικτός με την εφαρμογή του θεσμού του *ντεβσιρμέ* (παιδομάζωμα), που επέτρεψε την ευρεία στρατολόγηση νέων προερχόμενων από τους χριστιανούς υπηκόους της αυτοκρατορίας.

Από τον ύστερο 15ο αι. μέχρι τα μέσα του 17ου αι. η πλειονότητα των ανώτατων στρατιωτικών και διοικητικών αξιωματούχων της αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένων των μεγάλων βεζιρηδών, προερχόταν από παιδομάζωμα.

Ωστόσο, δεν προέρχονταν όλοι οι «δούλοι» από τα σκλαβοπάζαρα ή το παιδομάζωμα. Πολλοί ήταν γιοι αξιωματούχων ή μέλη της επαρχιακής μουσουλμανικής «αριστοκρατίας».

5.2 Ο θεσμός του ντεβσιρμέ (παιδομάζωμα)

Πρόκειται για θεσμό στρατολόγησης στρατιωτών και μελλοντικών αξιωματούχων που:

- έθιγε τους χριστιανικούς πληθυσμούς, και μάλιστα τους αγροτικούς, καθώς και τους βόσνιους μουσουλμάνους,
- οδηγούσε στη στρατολόγηση παιδιών και νέων μεταξύ 8 και 20 ετών (το α΄ μισό του 17ου αι. οι διαταγές αφορούν νέους ενήλικες 15-20 ετών).

Τον ύστερο 15ο και τον 16ο αι. παιδομάζωμα γινόταν κάθε 3 με 7 χρόνια, ανάλογα με τις κρατικές ανάγκες. Από τα τέλη του 16ου αι. άρχισε να εφαρμόζεται σποραδικά και στα μέσα του 17ου αι. ουσιαστικά εγκαταλείφθηκε. Την εποχή που βρισκόταν σε ισχύ:

- θεωρούνταν ως ενός είδους «φορολογική» υποχρέωση που είχαν οι χριστιανοί υπήκοοι έναντι του ηγεμόνα,
- έγινε αποδεκτό ως θεμέλιο της σουλτανικής εξουσίας, παρότι η μετατροπή ελεύθερων σουλτανικών υπηκόων σε δούλους, έστω και μιας ιδιαίτερης κατηγορίας, αντέβαινε στις προβλέψεις του ισλαμικού νόμου.

Οι νεοσύλλεκτοι του παιδομαζώματος:

- θεωρούνταν στο εξής «δούλοι του σουλτάνου»,
- υποχρεώνονταν να εξισλαμιστούν (όσοι στελέχωναν το σώμα των γενιτσάρων συνδέονταν με το δερβισικό τάγμα των *μπεκτασήδων*),
- περνούσαν από αυστηρή επιλογή που οδηγούσε τους πιο ταλαντούχους στις παλατιανές σχολές και τους υπόλοιπους στο σώμα των γενιτσάρων.

Όσοι εκπαιδεύονταν στο παλάτι, λάμβαναν πολύπλευρη μόρφωση και ακολουθούσαν εκπαίδευση οργανωμένη σε βαθμίδες. Οι πιο ταλαντούχοι ολοκλήρωναν όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και στη συνέχεια έμπαιναν στην υπηρεσία του σουλτάνου, μετά την ολοκλήρωση της οποίας διορίζονταν σε υψηλά αξιώματα της διοίκησης και του παλατιού.

ΠΡΟΣΟΧΗ: Δεν προέρχονταν όλοι οι γενίτσαροι του 16ου και 17ου αι. από παιδομάζωμα. Πολλοί ήταν γεννημένοι μουσουλμάνοι και συχνά ήταν παιδιά γενιτσάρων.

5.3 Το σώμα των γενιτσάρων

Όταν δημιουργήθηκε το σώμα των γενιτσάρων στο β΄ μισό του 14ου αι. αποτελούσε την προσωπική του φρουρά του σουλτάνου. Τον 15ο αι. ο αριθμός τους αυξήθηκε εντυπωσιακά και οι γενίτσαροι μετεξελίχθηκαν σε στρατιωτικό σώμα με εσωτερική δομή και ιεραρχία.

Τον 15ο και 16ο αι. οι γενίτσαροι ήταν ένα εξαιρετικά εκπαιδευμένο σώμα πεζικού που χρησιμοποιούσε πυροβόλα όπλα, ήταν αποτελεσματικό στη μάχη και εντυπωσίαζε με την πειθαρχία του. Τα χαρακτηριστικά αυτά, που ξεχώριζαν τους

γενίτσαρους από άλλα σώματα πεζικαρίων του οθωμανικού στρατού, θα καθούν στη διάρκεια του 17ου και του 18ου αι.

Ήδη πριν από την εγκατάλειψη της πρακτικής του παιδομαζώματος πολλοί γενίτσαροι προέρχονταν από τον μουσουλμανικό πληθυσμό (κατά κανόνα επρόκειτο για παιδιά και εγγόνια γενιτσάρων). Από τα μέσα του 17ου αι., οπότε κατ' ουσία σταματά το παιδομάζωμα, το σώμα των γενιτσάρων αναπαράγεται εσωτερικά και διογκώνεται μέσα από την εγγραφή μουσουλμάνων, κυρίως κατοίκων των πόλεων, στους γενιτσαρικούς καταλόγους. Η πλειονότητα των ανθρώπων αυτών δεν πολεμούσε, αλλά απολάμβανε τα προνόμια του σώματος (μισθοδοσία, φορολογικές απαλλαγές, δικαστικές ασυλίες). Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν οι γενίτσαροι να μετατραπούν από πειθαρχημένο και αποτελεσματικό τακτικό στράτευμα σε απείθαρχη «πολιτοφυλακή» με υψηλά ποσοστά λιποταξιών στους πολέμους.

Προσπάθειες για τον περιορισμό ή/και τη διάλυση του σώματος των γενιτσάρων άρχισαν να γίνονται ήδη από τον 17ο αι., αλλά η ισχύς του σώματος ήταν τέτοια που τις απέτρεψε, συχνά με εξεγέρσεις που κατέληξαν στη δολοφονία σουλτάνων. Το σώμα θα διαλυθεί βίαια το 1826 από τον Μαχμούτ Β΄, μια εξέλιξη που θα γίνει γνωστή ως «ευτυχές γεγονός».

6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Gibb, H. A. R. και Harold Bowen, *Η ισλαμική κοινωνία και η Δύση*, τ. Α΄: *Η διοικητική ιεραρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Η. Κολοβός, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005.
- Goffman, Daniel, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρόωμη νεότερη Ευρώπη: μια νέα προσέγγιση*, μτφρ. Σ. Αγάπιος, Αθήνα: Ενάλιος, 2007.
- Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The structure of power*, Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan, 2002, İnalçık, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1995.
- İnalçık, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1995.
- Kunt, I. Metin, *Οι υπηρέτες του σουλτάνου: ο μετασχηματισμός της οθωμανικής επαρχιακής διακυβέρνησης, 1550-1650*, μτφρ. Σ. Παπαγεωργίου, Αθήνα: Παπαζήσης, 2001.
- Quataert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006.
- Σαρηγιάννης, Μαρίνος, «Γενίτσαροι», *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού: Κωνσταντινούπολη*, 2007. URL: <<http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10984>>.